

ALEXANDRU LAPEDATU ȘI MONUMENTELE ISTORICE

— IOAN OPRIS —

A evoca o personalitate cum s-a dovedit pe parcursul unei vieți, cu o bogată și multilaterală activitate, cel ce a fost Al. Lapedatu, constituie o obligație morală de a restitui istoriei pe făcătorii ei de bine, mai ales când aceștia, ca în cazul de față, sînt pe nedrept uitați. Al. Lapedatu este legat de monumentele istorice și de organismul care le-a apărut, Comisia monumentelor istorice. Este legat și prin formația sa, ca elev al lui Iorga, Onciul și Bogdan, și prin filiația sa mărturisită și prin prietenia cu savanți ca Nicorescu și Pârvan. Nu o să prezentăm în cele ce urmează multiplele funcții și onoruri — din cale-afară de multe — de care, pe bună dreptate, s-a bucurat și le-a ocupat. O să subliniem doar că în toate acestea va trebui cineva să facă lumină pentru că unei asemenea personalități trebuie să i se acorde timpul și atenția cuvenite. Deci, trecînd peste acestea, ne vom opri, selectînd dintr-o imensă arhivă, lăsată pentru păstrare Academiei, la cîteva impresii care vorbesc de la sine. În prezentul material se utilizează datele aflate în Fondul Al. Lapedatu, păstrat la Academia R.S.R., Secția manuscrise și corespondență, inclusiv Albumul omagial întocmit de dr. Oct. Buzea (7 volume) în 1936: „*Alex. I. Lapedatu, în lumina presei, 1901—1936.*” La jubileul de 69 de ani — omagiu din partea organizațiilor P.N.L. din Ardeal și Banat. Astfel, despre Al. Lapedatu o mulțime de imagini ne lasă contemporanii săi. Și toate ni-l înfățișează într-o viziune care impune. N. Iorga, profesorul său, cu ocazia primirii în Academie, în 1918, îl numește „*ucenic al școlilor noastre, el s-a apropiat de studiile istorice cu o iubire, cu o înțelegere a rostului lor național și uman care face ca oricare din studiile sale, redactate într-o formă totdeauna interesantă, să vibreze de o simțire care câștigă. Prin el în Academie intră nu numai spiritul unui critic istoric, ci și un om de convingeri, de inimă și de caracter*”¹. Cu același prilej, arh. Ghica-Budești, într-o scrisoare din Mehadia, scrie: „*Stimate D-le Lapedatu, Dă-mi voie, întii să te felicitiez pentru alegerea matală la Academia Română. Îmi face evident o plăcere deosebită cînd văd persoane pe lingă care am lucrat alțiia ani, care să împun prin meritele lor*”². Un ziar brașovean, mai lapidar, exprimă că „*dacă personalitatea d-lui Al. Lapedatu ar putea intra în cadrul unei formule, apoi aceea ar fi: Omul datoriei*”³. Ministru la arte și culte în repetate rînduri, în urma activității sale de animator cultural, lasă o imagine neștearsă, pe care o grăbesc să o evoce, reuniți, reprezentanții culturii epocii: Constantin Nottara, Maria Filotti, Liviu Rebreanu, Ion Pillat, George Enescu, Oscar Han, Dumitru Ghiață, Tudor Arghezi, Cezar Petrescu ș.a. oferindu-i un banchet, în 1926; cu această ocazie Liviu Rebreanu, pe atunci președintele Societății Scriitorilor Români, spunea: „*Toți miniștrii sau aproape toți, sunt primiți cu banchete cînd vin dar așa de puțini sînt acei care să fie sărbătoriți la facerea bilanțului... La Ministerul Artelor, creat de un scriitor și condus mereu de scriitori, noi, scriitorii n-am fost copii răsfățați. Mă grăbesc*

să adaug că nici ceilalți artiști. Noi credem că Ministerul Artelor e ministerul viitorului, că de-aici trebuie să pornească sub forma artei, valurile de unificare și consolidare a țării întregi. Noi sîntem și rămînem adînc convinși că armele culturii sînt instrumentele cele mai puternice pentru închegarea unității naționale... Mare cărturar (A.L. n.n.) el însuși, poate mai mult cărturar decît politician — nu știu dacă vorbind așa n-am făcut o gafă — a simțit ca și noi, a înțeles frămîntările noastre și, în ciuda tuturor greutăților, a încercat să ne ușureze calea, să ne ajute sforțările. Pentru literatură și scriitori, ca să mă mărginesc la breasla mea, a fost un prieten bun, un sfătuitor cumpătat, un sprijinitor cuminte. Noi iubim pe ministrul artelor pentru că e mai mult decît ministru: e un suflet frumos și bun”⁴. Cu același prilej I. Minulescu îi adresa următoarele cuvinte: „*Importanța activității dv. pentru încurajarea artelor constă în aceea că, deși specialitatea dv. vă îndrepta spre cercetarea documentelor și monumentelor vechi, dv. n-ați încurajat numai forulele de artă perimată care de obicei constituie arta oficială, ci ați deschis brațele larg tuturor celor care socotindu-se artiști, se adresau ministrului artelor ca unui prieten unic*”⁵. Măgulitoare mărturisiri despre un om de cultură!

În 1928, „*Revista pentru toți*” scria despre munca istoricului: „*Înțelegînd semnul vremii dl. Al. Lapedatu lucrează la înălțarea culturală și artistică a țării sale, prin mijloace care îi disting valoarea. E tot ce se poate și ce trebuie să se spuie despre valorosul ministru al cultelor și artelor*”⁶. Al. Lapedatu s-a bucurat de cele mai înalte demnități și onoruri, între acestea și cele de a fi fost ales secretar general și apoi președinte al Academiei Române, în care calitate s-a remarcat, de asemenea, prin o activitate de mare prestigiu și cu consecințe dintre cele mai importante. Alegerea sa ca președinte al acestui for îi prilejuia lui Marius Bunescu, director pe atunci la Muzeului Simu, asemenea cuvinte: „*Cultura țării a avut totdeauna nădejdi în Excelența Voastră. Azi cel mai înalt for cultural împarte această nădejde alegîndu-vă conducător. Pentru progresul acestor înalte tărîmuri să trăiți*”⁷. Prețuirea distinsului om de cultură vine din partea a numeroși și de excepție oameni ai vremii sale. Petru Groza îi scria la sărbătorirea a 60 de ani, în 1936, felicitîndu-l și mărturisind că o omagiere de acel gen „*constituie un bun îndemn pentru generația tînără și un strop de alinare al răsvrătirei celor cari constituiesc lista pariilor unui regim politic sălbatic*”⁸. Iar N. Iorga notează: „*Acei care se ocupă de istorie sau o citesc numai, știu că omul care a fost de trei, patru ori ministru și care presidează astăzi senatul a fost, în generația sa ponderată și cuviincioasă, un adevărat model în ce privește cercetarea onestă, pătrunderea și rostirea rezultatelor într-o formă de un perfect echilibru, în care nu se caută expresia literară, ci ea venia de la sine, limpede și armonioasă, cum se împlîna la toți aceia cari sînt chemați a da viață trecutului... Poate din aceste studii, dar și dintr-o fericită moștenire, istoricul și profesorul de istorie a adus în*

¹ N. Iorga, în „*Neamul Românesc*”, 14 octombrie 1918, an XIII, nr. 284.

² Biblioteca Academiei R.S.R., (BARSR), Secția de corespondență, vol. III. Scrisoare din 22 iunie 1923, mss. nr. 197756

³ *Carpații Brașovului*, 14 martie 1924 BARSR.

⁴ „*Rampa*”, 14 martie 1926,

⁵ Idem.

⁶ „*Revista pentru toți*”, 1928, an XI, nr. 1, p. 5

⁷ BARSR Telegramă Muzeu Simu, vol. I, p. 89.

⁸ BARSR, Scrisoare. 21 noiembrie 1936, vol. VII.



Alexandru Lapedatu, la Comana, 1907

La Furnicoși (jud. Argeș), cu arh. I. Vulcan, 1908.

La Tirgu Jiu, cu ocazia deschiderii expoziției de cusături și a inaugurării muzeului, 1928.



La Micia, în 1931.

*viața politică acea măsură, așa de rară astăzi, care nu l-a pus niciodată în conflict cu un adversar, căruia nu avea să-i opui decât o altă convingere*⁹. Cu același prilej, Gh. Cipăianu îl numește „omul de știință, care a știut și știe să pună alesele sale însușiri spirituale și toate darurile sufletești în slujba neamului și a țării”¹⁰, iar într-un alt loc, că „s-a remarcat prin talent și disciplină, pondere și modestie, devotament și muncă concentrate într-un caracter ales de linii clasice”¹¹.

Toate acestea pentru că acest ministru este cel care instituie premiile pentru literatură, inaugurate, în 1924, cu Goga și Sadoveanu; cel care reorganizează Teatrul din Cluj, unde-l numește pe Victor Eftimiu, în 1927¹²; cel care ajută la reanimarea vieții muzicale din Iași. Însuși ministrul va beneficia de o nouă orientare, aici fiind aleși Ștefan Popescu ca șef al Comisiei artelor, Grigore Antipa la muzee și G. Enescu la muzică¹³.

Chiar puține aceste mărturisiri, alese din câteva mii, prin care ele păreri și constatările unor fruntași ai vieții noastre culturale, arată, scot mai bine în evidență omul, savantul, istoricul, munca sa și climatul de încurajare pe care l-a imprimat vieții culturale și științifice din țara noastră.

În calitățile sale multiple, de nenumărate ori, Al. Lapedatu va inaugura monumente de for public și va pregăti sau va comemora amintirea unor iluștri înaintași. În 1922, la Putna, împreună cu I. Lupaș, scoate în relief, cinstindu-l pe Ștefan cel Mare, rolul Ardealului în menținerea ideii naționale. În 1924, la Cluj, cuvintă la dezvelirea monumentului lui Gh. Lazăr, spunind despre acel act că „este un act simbolic, prin care învățătorimea română transilvană ține să afirme că înțelege să fie, chiar de pe acum, de la începutul vremurilor celor nouă ale vieții noastre naționale, activă și luptătoare pentru realizarea misiunii culturale a poporului român în patria sa reîntregită”¹⁴. Tot în acel an îl întâlnim la Tebea, prezentind la 2 septembrie figura lui Avram Iancu¹⁵, iar la 5 septembrie cerind să se ridice la Cluj o statuie a eroului¹⁶. La Sighet, în anul următor, evocă figura dr. Ioan Mihalyi, la dezvelirea bustului acestuia, ca pe unul „din cei mai buni și merituoși fii ai acestui ținut”¹⁷. În același an este cel care pune piatra fundamentală la Mausoleul de la Mircești monument datorat lui N. Ghica-Budești pictat de P. Molda și terminat în anul 1928¹⁸. În 1927 omagiază pe marii istorici B. P. Hasdeu și D. Onciul vorbind alături de N. Iorga, Bianu, Minovici și Moisi, la dezvelirea busturilor de la Arhivele Statului, spunind că ei

⁹ N. Iorga, în „Neamul Românesc”, an XXXI, nr. 257, 26 noiembrie 1936.

¹⁰ „Alex. I. Lapedatu în lumina presei, 1901—1936, la jubileul de 60 de ani, omagiu din partea organizațiilor P.N.L. din Ardeal și Banat. Album întocmit de dr. Oct. Buzea”

¹¹ „Națiunea Română”, 18 noiembrie 1936.

¹² Pe larg în „Lupta”, 10 august 1927.

¹³ „Dimineața”, 12 octombrie 1927.

¹⁴ Cuvintarea în „Viitorul”, 16 mai 1924.

¹⁵ „Oglinda lumii”, 2 septembrie 1924.

¹⁶ În „Viitorul”, 5 septembrie 1924.

¹⁷ „Viitorul”, 30 august 1925.

¹⁸ „Viitorul”, 20 mai 1925.



La Micia, iulie 1931

sînt „chipurile în bronz a două din cele mai ilustre și mai reprezentative personalități ale vieții noastre culturale și istoriografiei naționale...” [...] contribuie „cu rodul minții lor superioare și a sufletului lor înalt, prin operi și lucrări epocale la îmbogățirea patrimoniului nostru cultural și național și deci la pregătirea zilelor de glorie și mărire ale înfăptuirii României întregite”¹⁹. La 28 mai 1928, la Cluj, într-o cuvîntare de excepție, Al. Lapedatu îi comemorează pe memorandiști, punînd pe edificiul redutei placa cu inscripția evocatoare²⁰. Tot acum îl evocă pe V. Branîște, închinîndu-i minunate cuvinte²¹. La 3 iunie, cînd se inaugurează, în prezența lui Simion Mehedinți, Emil Racoviță, Gheorghe Țițeica, Grigore Antipa, Mihail Sadoveanu, mausoleul bardului de la Mircești, într-o animată cuvîntare spune: „România întregită e datoare să cultive, în chip convenit și demn, amintirea fiilor mari și aleși, cari prin muncă și jertfa lor, prin simțirea și entuziasmul lor, au contribuit mai mult și cu folos la realizarea aceea a idealului ce i-au călăuzit în viață și pe care l-au propovăduit cu credință nestrămutată că va să fie ajuns urmarea cea mai firească a tot ceea ce el însuși au săvîrșit pentru binele și prosperitatea patriei și neamului”²².

Istoricul Lapedatu, cu reale aporturi aduse cercetării imediat după Unire, este un activ om de știință și cultură, înființează instituții, ține cuvîntări, inaugurează monumente, prezintă public sau la radio marile evenimente și personalități. Se bucură de atenția sa: Andrei Birseanu, Barbu Delavrancea, Ion Cîmpineanu, Bogdan Duică, eroii Ciordași și Bolcaș, la al căror monument vorbea astfel, la Beiuș, în vara lui 1935: „monument merit să nemurească nu numai jertfa de sînge a celor doi martiri ai Beiușului ci și lupta fără prihană a rîndurilor de vajnici luptători pentru apărarea și salvarea românismului la cea mai amenințată și primejdioasă graniță a neamului”²³. Lui Vincențiu Babeș, al cărui monument îl inaugurează în 1940 la Timișoara, alături de doctorii Antipa, Gerota, Nicolau, Stoicovici, Paulian, Levaditi, Marinescu și Proca, îi face următoarea caracterizare: „Numele lui s-a înscris și va rămîne neșters în paginile istoriei politice și culturale a poporului de dincoace de munți ca unul dintre cei mai aleși, mai vrednici și mai meritoși fii ai săi... Căci și el este din șirul celor ce au pus o piatră de temelie la edificiul României mari prin politica lor cuminte, pozitivă și constructivă în slujba credincioasă și devotată a neamului”²⁴.

În anul 1934, dezvelind la Chișineu-Criș monumentul memorandistului Mihail Velișcu, consecvent principiului de

¹⁹ „Viitorul”, 10 noiembrie 1927.

²⁰ În cuvîntare afirmă că: „De la 1848, pînă la 1918, n-a fost la acești români (transilvăneni) acțiune mai însemnată ca aceea memorandistă, de la 1892—94 în care puterea de viață, de credință și de nădejde a neamului să se fi manifestat cu mai multă vigoare și solidaritate, cu mai mult spirit de jertfă și de idealitate și cu mai multă ardoare și entuziasm — care să fi avut un mai profund și durabil răsunset în inimile și conștiințele românești de pretutindeni și care să fi impus în afară chestiunea româno-transilvănană ca o chestiune de ordin și de caracter european”, în „Viitorul”, 25 mai 1928.

²¹ „Carpații”, 6 ianuarie 1928.

²² „Viitorul”, 3 iunie 1928.

²³ „Națiunea Română”, 8 iunie 1935.

²⁴ „Universul”, 23 noiembrie 1934.

a releva semnificația istoriei și a funcției sale de sinteză evocatoare, Al. Lapedatu afirmă: „Evident, efigiile în bronz neperitor ale înaintașilor ce au binemeritat de la neam sau de la patrie au un sens moral și un rost educativ. Sunt, mai întîiu, simbol al admirației și recunoștinței noastre pentru faptele și virtuțile ori pentru caracterul, moral și național, al vieții celor pe care îi reprezintă. Sunt, apoi, memento pururea viu și grăitor pentru urmași, să fie și ei asemenea aceluia pe care aceste efigii caută să-i personifice încă printre noi”²⁵.

Nenumărați alții sînt cei care, într-o adevărată strategie gîndită și concertată cu multiple rosturi și înfăptuită în numele istoriei și culturii, se vor bucura în epocă de comemorări și evocări... La toate, în calitate de academician, de secretar general al Academiei, de președinte al Comisiei Monumentelor Istorice sau ca istoric luptător activ pentru binele patriei sale, Al. Lapedatu va impune prin cuvînt și faptă. Astfel îl găsim prezent ca inițiator și orator la dezvelirea monumentului Ec. Teodoroiu, la Tg. Jiu, în 1935, alături de N. Titulescu²⁶, la serbările de la Caransebeș care l-au omagiat pe episcopul Ioan Popazu „ctitor al școalelor române din Brașov și ctitorul reînviatului episcopii ortodoxe a Caransebeșului”²⁷, vorbește la Blaj, la comemorarea lui Aug. Bunea pe care-l vedea marcînd „o nouă și însemnată etapă în dezvoltarea istoriografiei române transilvane”²⁸. Apoi în Camera și Senat, la aceea a lui Vasile Lucaciu, al cărui monument îl și inaugurează la Satu Mare, prilejuindu-i următoarele cuvinte: „V. Lucaciu este dintre oamenii pe cari neamurile nu-i pot uita, ca unii ce, din viață încă, au fost investiți, de mistica populară, cu aureola de martiri sau eroi, și așezați de conștiința unanimă a celor pentru cari și-au închinat rostul vieții, în panteonul lor național” sau că „a avut meritul, marele merit de a fi fost și rămas, statornic și neșovăitor, pe lîngă politica națională, întregă, a unității românești, respingînd și condamnînd tranzațiile sau compromisurile pe care unii sau alții le credeau posibile sau chiar necesare, cu asupritorii”²⁹.

Astfel fiecare prilej de aducere aminte pioasă a datelor și faptelor memorabile din istoria patriei este transformat într-o lecție civică. Iată, la 3 septembrie 1939, la Mediaș, unde se dezvelea o placă evocatoare, din străduința directorului de liceu Horia Teculescu, în amintirea biruinței lui Petru Rareș din septembrie 1534 contra lui Gritti, el spune: „Bravura și sacrificiul acestora (Principatele Rmâne — n.n.) întru apărarea creștinătății de peste Carpați nu pot fi nici azi nici ignorate și nici contestate. Ele se evidențiază din ce în ce mai mult și cu cît vremea va trece, cu atît va trebui să se recunoască mai mult că poporul românesc a avut de îndeplinit în cursul veacurilor roluri istorice de natură a asigura continuitatea culturii și civilizației creștine în aceste părți ale teritoriului său național”³⁰.

Toată această stăruință de a pune în valoare, prin piatră și bronz, monumente ale eroilor naționali, pe tot cuprinsul țării, evocă o gîndire istorică bine definită și constantă într-o epocă extrem de complexă sub raport politic.

Pornind de la monumentele de for public, comemorative, trecînd apoi la o operă intensă de cercetare a arhivelor din țară și de peste hotare, la publicarea unor importante corpuri de documente pentru istoria națională, din care Al. Lapedatu a făcut un scop important, crucial, am spune, al Academiei Române, la aceasta adăugîndu-se publicarea sistematică a monumentelor țării prin prestigiosul Buletin al Comisiei Monumentelor Istorice, apoi la plasarea unor oameni de cultură, a unor istorici, în serviciul propagandei peste hotare, în toate rostul și rolul profesorului și academicianului, ale istoricului, al cărui omagiu îl aducem, au fost foarte mari.

El, de fapt, le vedea în slujba a ceea ce numea „noua ordine culturală”, remarcînd că istoricii trebuiau să-și îndrepte atenția „cît mai mult spre trecutul nostru cultural”, să ia în studiu și să reflecte în cercetările lor „domeniul vechilor noastre instituțiuni privitoare la organizarea administrativă, judiciară și militară, împărțirea, caracterizarea și îndeletnicirea claselor

²⁵ „Universul”, 25 octombrie 1934.

²⁶ „Viața Ardealului”, 10 septembrie 1935.

²⁷ „Dimineața”, 6 octombrie 1935.

²⁸ „Universul”, 18 decembrie 1934.

²⁹ „Viitorul”, an XXVIII, nr. 8687, 16 decembrie 1936.

³⁰ „Dimineața”, 3 septembrie 1939.

soziale, la felurile, normele și raporturile de proprietate“, iar în Transilvania „cu deosebire asupra vieții proprii românești [...] organizațiile politico-naționale pe care Românii transilvăneni le-au avut pe vremea regilor Ungurilor [...] relațiile de tot soiul ce au existat în cursul timpului între Ungaria și Transilvania de o parte, Moldova și Țara Românească de alta și influențele culturale pe care locuitorii acestor țări le-au exercitat asupra fraților lor din Transilvania. Trebuie, în fine, studiată fundamental viața socială și economică a poporului român din aceste părți, pentru că din rodul muncii grele și stăruitoare a poporului român, totdeauna s-au tras forțele, pe cari feudalii și oligarhii stăpînitori și-au clădit și menținut viața politică și culturală a statului dominator și asupra lor“³¹.

Însă domeniul în care Al. Lapedatu s-a relevat a fi unul din cei mai avizați dintre contemporanii săi, este cel al sistemului de ocrotire a monumentelor istorice; din 1908 secretar al Comisiei Monumentelor Istorice, apoi din 1921 al Comisiei Monumentelor Istorice pentru Transilvania, iar din 1941 președinte al Comisiei Monumentelor Istorice, fiind și ultimul dintre președinții acesteia, n-a precupețit nici timp și nici energie pentru a apăra și păstra mai departe monumentele țării. De altfel ideea apărării acestora era ideea marcantă a unei întregi generații, căci iată ce îi scria istoricului un alt ilustru om de cultură, G. T. Kirileanu, la numirea sa în fruntea Ministerului Cultelor și Artelor: „În aceste timpuri grele și pline de amărăciune se întâmplă să ne vină și nouă, cărturarilor, câte-o rază de mîngîiere cînd vedem că e chemat și un om vrednic la conducerea culturii noastre. Din toată inima te felicităm pentru numirea ca ministru al cultelor și artelor și-ți urez sănătate și spor la muncă. Dăa Domnul să ni se împlinească prin d-ta atîtea visuri culturale: 1. Mintuirea de ruină a lăcașurilor credinței strămoșești (la Hurezi și la Cozia trece ploaia prin acoperiș); 2. Copierea vechilor picturi amenințate; 3. Inventarul monumentelor noastre istorice și a bogățiilor lor; 4. Publicarea inscripțiilor de pe la biserici și de prin cărțile bisericești (mă gîndesc la culegerea părintelui C. Bobulescu pe care o cunoști); 5. Mă gîndesc la marele tablou al lui Stoica — Intrarea lui Mihai Viteazul la Alba Iulia. Poate că acum își va face drum spre sala încoronării“³².

În acest sens Al. Lapedatu va face mari eforturi pentru inventarierea monumentelor istorice, mai ales a celor din Transilvania. În Transilvania această operă, pentru care el personal se va adresa prefectilor, va aduce în listă 190 de noi monumente. Mai mult, ca unul care lucrase la Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice, va iniția Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice pentru Transilvania, în care vor fi publicate o serie de obiective importante. Dînd ca sarcină inventarierea și publicarea monumentelor unor specialiști, care realizează Repertoriul, e vorba de Iuliana Marțian și Mihail Csaki, o însemnată activitate de cunoaștere este dusă la bun sfîrșit. Mai tîrziu, în 1937—1938, România beneficia astfel de un inventar bine pus la punct.

Istoricul, căruia i se datorează, între altele, încurajarea cercetărilor de arheologie medievală, a urmărit cu atenție permanent obiectivele care dădeau noi dimensiuni cunoașterii istorice; el a legat cercetarea arheologică direct de coroborarea cu sursele documentare. În acest sens, V. Drăghiceanu îi scria de la Curtea de Argeș, într-o scrisoare memorabilă din octombrie 1920, răspunzîndu-i la felicitările pe care Al. Lapedatu i le transmisese pentru rezultatele de excepție obținute aici. Astfel: „Iubite Dle Lapedatu, Cum să-ți mulțumesc pentru frumoasele cuvinte? Mă simt neputincios a-ți arăta recunoștința mea. Eu încă continui săpăturile la Palat, atîta timp cît mă va ajuta vremea. În biserică am terminat. Nu am ieșit încă din starea de obiectivitate absolută pe care mi-am impus-o de la început. Și așa fi vrut a păstra multismul pînă ce voi clasa materialul adunat și voi avea răspunsul străinătății asupra facturii și epocii obiectelor găsite — care răspuns va aduce o hotărîre definitivă în chestiunea așa de încurcată a începuturilor state-
lor noastre...“³³.

Dar cele mai elocvente acțiuni pe care Al. Lapedatu le

întreprinde, sînt cele care privesc conservarea și restaurarea monumentelor. Astfel, numai în Transilvania, în epoca 1921—1947, au fost restaurate 235 monumente istorice. Despre cîteva din ele merită să amintim în cele ce urmează. De nenumărate ori, fericiti, parohi, enoriași, primari sau alte autorități, îi mulțumesc președintelui pentru ajutorul acordat în salvarea monumentelor. În 1923, Zenovie Popovici, din Satul Lung al Săcelelor, îi scria mulțumindu-i pentru cei 40.000 lei acordați pentru restaurarea picturii „fîind prea bine că această lăudabilă și pentru noi de mare însemnătate hotărîre, s-a adus sub presiunea Dv. și grație dragostei și bunăvoinței ce ne purtați“³⁴. De altfel în această zonă profesorul va reveni, vizitînd în 1924 monumentele din Săcele, Zizin, Purcăreni, Tărlungeni³⁵, apoi în vara aceleiași an alte obiective, de data aceasta pe Tîrnave — Boian, Dîrlos, Biia, Soplac, Căpilna, Hundorf, din 14 comune, bucurîndu-se de sfaturile grijulii pe care președintele le-a dat autorităților, urmate de ajutoare materiale din partea secției³⁶. În anul următor îl întîlnim pe istoric la Turnu-Severin, unde autoritățile, dar mai ales Al. Bărcăcilă, îi mulțumesc pentru ajutorul acordat în exproprierea terenului castrului și la amenajarea muz.ului din localitate³⁷. Cu un alt prilej, îl găsim la Miclăușeni, la palatul Sturzeștilor, unde relevă importanța monumentului și cere intervenție pentru conservarea sa³⁸. În aceeași calitate, Al. Lapedatu va pune pe lista de restaurări Densușul, în 1926, apoi, casa Matei Corvin din Cluj³⁹. Le urmează în 1927 Zlatna, Ghimbav, Rîșnov, Prejmer, Turcheș. Pentru un astfel de ajutor îi mulțumea în același an stareța Agapiei care îl anunța că a folosit cu grijă cei 120.000 lei dați pentru restaurare, rugîndu-l să îi ajute și în continuare⁴⁰. Iar la Roman, discută cu Ghica-Budești și cu P. Molda modalitățile de restaurare a unei lucrări — pictura de la biserica episcopală — care, în final, costă suma impresionantă de 800.000 lei⁴¹.

În anul 1928 vorbind la serbările de la Blaj, profesorul anunță hotărîrea de a se restaura catedrala, important monument istoric⁴². În același an aprobă lucrările de restaurare de la castelul Hunedoarei, iar în anul următor în urma unei vizite pe care o face cu membrii secției Em. Panaitescu, S. Dragomir și C. Daicovicu la Crisicior, Ribița, Leșnic, Gurasada, Mesentea și Rimeț afirmă hotărîrea Comisiei „de a lua în programul și bugetul său, atît îngrijirea bisericilor din Zărand, cît și lucrarea de restaurare a bisericii comunei Leșnic și Gurasada, precum și cercetarea celorlalte biserici din județul Hunedoara, de aceeași vechime, a căror pictură se înțelege acum mult mai ușor“⁴³. În aceeași ipostază, în 1930, cînd prof. V. Vătășianu solicită ajutorul Comisiei Monumentelor Istorice pentru Transilvania pentru a studia pictura murală din Hunedoara, obține aprobarea imediată, arătînd „că studierea picturii murale din vechile biserici românești constituie în general un desiderat care trebuie satisfăcut cît mai urgent, fiindcă aceste mărturii ale artei românești sînt amenințate de pieire, cu toate măsurile de conservare luate, distrugîndu-se prin însăși bătrînețea lor, chiar dacă nu intervin agenții atmosferici cum e cazul la ruina bisericii de sub Cetatea Colții“⁴⁴.

Tot lui Al. Lapedatu i se datorează cercetarea și restaurarea, în 1931, a bisericii de la Poiana Mărului⁴⁵, apoi, cu un an mai tîrziu, a celei de la Rîșnov și Zărnești⁴⁶.

În anul 1934, la o vizită făcută la Tîrgoviște, istoricul cere ca monumentele orașului să fie restaurate și mai bine

³⁴ Loc. cit., Scrisoare, 4 mai 1923, Satulung, mss., nr. 198333, vol. VI.

³⁵ Pe larg în „Viitorul“, 1924 f. cit., idem, vol. VI, p. 8 și în „Înfrățirea“ nr. 1073, 8 mai 1924.

³⁶ Idem, 27 iulie 1924.

³⁷ „Viitorul“, 29 noiembrie 1925.

³⁸ În „Curentul“, 6 mai 1925.

³⁹ „Viitorul“, 31 ianuarie 1926, nr. 5365, an 18.

⁴⁰ BARS, Scrisoare Maica Stareță Macri Epraseia, Agapia, 14 martie 1927, mss. nr. 198069, vol. IV.

⁴¹ „Universul“, 13 august 1927.

⁴² „Curentul“, 27 mai 1928.

⁴³ Muz. de istorie al Transilvaniei, Arhiva Comisiunii Monumentelor Istorice — Secția pentru Transilvania, 1929, nr. 203, Raport S. Dragomir, 25 octombrie 1928.

⁴⁴ Loc. cit., Scrisoare V. Vătășianu, 14 iunie 1930.

⁴⁵ Loc. cit., Adrese Comisiunea Monumentelor Istorice — Secția pentru Transilvania din 31 octombrie (nr. 177) și 11 mai (nr. 302) 1931.

⁴⁶ Loc. cit., Referat Al. Lapedatu.

³¹ „Foița ziarului Înfrățirea“, an II, nr. 344, 9 octombrie 1921.

³² BARS, Scrisoare, 30 octombrie 1923, mss, nr. 197820, vol. IV.

³³ Loc. cit. Scrisoare, 14 octombrie 1920, Tîrgoviște, mss. nr. 197714, vol. III.

îngrijite, în care sens propune să se reînființeze muzeul regional, care să preia cu autoritate respectiva activitate⁴⁷.

În vara lui 1936, tot cu avizul său, Comisia Monumentelor Istorice — Secția pentru Transilvania — îi încredințează prof. Vătășianu studiul picturii murale de la Biserica evanghelică din Sighișoara⁴⁸. În același an, o altă însemnată ocazie ne reînvie amintirea savantului: la Cluj, în toamnă, se desfășoară lucrările celui de al IV-lea congres de numismatică și arheologie, la care participă o serie de prestigioase personalități, și la care Lapedatu este președinte de onoare. Cu acest prilej el remarcă necesitatea conservării și păstrării marilor argumente pe care arheologia le oferă istoriei patriei⁴⁹. Pe această linie va încuraja cercetările și mai ales opera de punere sub protecție — prin crearea de rezervații arheologice la Ulpia, Porolissum, Cășei, Tibiscum — a celor mai importante rezervații de arheologie; va interveni la autorități pentru acordarea de ajutoare și mijloace pentru o valorificare pozitivă. În acest sens va fi cel care sprijină în 1940—1944 marile eforturi de cercetare a cetăților dacice din Munții Orăștiei.

Iată deci că se poate demonstra, chiar cu aceste puține exemple, afirmația lui Ghica-Budești, care la numirea ca președinte, în 1941, recunoștea că Al. Lapedatu „*cunoaște mai bine decât oricine*” Comisia Monumentelor Istorice, sensurile operei de păstrare a monumentelor istorice⁵⁰.

În multe sale rosturi Al. Lapedatu a încurajat realizarea unor lucrări de specialitate cu caracter de referință, unele

⁴⁷ „Viitorul”, 18 octombrie 1934.

⁴⁸ Muz. de ist. al Transilvaniei, Arhiva Comisiunii Monumentelor Istorice — Secția pentru Transilvania, 24 septembrie, nr. 672. Raport V. Vătășianu.

⁴⁹ Detalii în „Națiunea Română”, 28 octombrie 1936, nr. 241.

⁵⁰ BARS.R., Scrisoare N. Ghica-Budești, 10 ianuarie 1942, mss., nr. 197759.

desigur, și cu implicații pentru cunoașterea și păstrarea monumentelor noastre. Astfel prof. V. Vătășianu îi scria lui Al. Lapedatu în 1940, de la Roma, mulțumind pentru premiul „C. Chiru”, acordat de Academia Română, mărturisind că: „*Împrejurarea că în repetate rânduri mi-ai acordat un sprijin prețios și hotărâtor, mă încurajează să vă scriu... Îmi amintesc zilnic că am o îndatorire față de Dv. personal și față de înaltul institut al Academiei Române; ajutorul material și moral ce mi s-a acordat acum un an și jumătate, prin atribuirea subvenției triennale „C. Chiru” pe anul 1940, în vederea realizării unei istorii a artei în România*”. Este vorba, cum bine se știe, de lucrarea de referință *Istoria artei feudale în țările române* — monumentală operă care a servit și servește în atâtea rânduri, pentru sprijinirea și apărarea monumentelor din țara noastră⁵¹. Ca un adevărat om de cultură, Lapedatu a transformat demnitățile și funcțiile în posibilitatea reală de încurajare a unui domeniu atât de complex — istoria — în care monumentele ocupă un loc primordial.

Am încercat, astfel, să prezentăm succint viața unui om dăruită cu pasiune patriei și timpului său, și închinată, prin ceea ce a făcut, apărării mărturiilor noastre nepieritoare, considerând că o asemenea viață și zbucium sufletec, puse în slujba culturii și idealului de libertate națională, o merită cu prisosință.

Dacă am reușit să prefigurăm cit de cit o imagine reală asupra învățatului și omului care a fost Al. Lapedatu, aceasta se datorește în primul rând ecoului pe care, până la noi, l-au lăsat faptele sale.

⁵¹ Loc. cit. Scrisoare V. Vătășianu, 6 iunie 1940, mss, nr. 198497 și 4 noiembrie 1941, mss, nr. 198498.

RÉSUMÉ

L'auteur présente une suite de témoignages documentaires qui mettent en lumière la figure et l'activité de l'historien et homme de grande culture que fut Al. Lapedatu.

Historien de large formation et d'une remarquable culture, Al. Lapedatu a eu une activité à la cause de la défense des monuments historiques. Ainsi, soit comme représentant de la Commission des monuments historiques — où il a déployé son activité de 1908 à 1948 —, soit dans le cadre de l'Académie Roumaine, où il n'a cessé de promouvoir la recherche

historique, il a fait de la mise en valeur du passé de la Roumanie, com pris autant dans les monuments que dans les témoignages des musées et des archives, le but final de son activité. Par sa contribution et ses interventions, un grand nombre de monuments historiques ou publics ont pu recevoir les fonds nécessaires pour leur conservation et leur restauration. Les données exposées par l'auteur, qui cernent une personnalité aux multiples aspects, proviennent du Fonds Lapedatu, de l'Académie de la R. S. de Roumanie.

CONTRIBUȚIA PICTORULUI PAUL MOLDA LA RESTAURAREA UNOR MONUMENTE ISTORICE

VIRGILIU Z. TEODORESCU

Arta plastică a secolului al XX-lea a cunoscut în primele decenii contribuția unor artiști, azi necunoscuți, ce s-au format în școala națională și și-au desăvârșit cunoștințele în centrele renumite ale Europei. Prezenți în expozițiile timpului cu lucrări ce au reținut atenția iubitorilor de artă, a criticii de specialitate, trecerea anilor însă a coborât în mod nejustificat vâlul uitării peste viața și opera lor. Noile generații, la întâlnirea cu unele din aceste creații, nu au posibilitatea de a consulta lucrări care să facă referință la omul și activitatea desfășurată. Grijă pentru patrimoniul artistic impune ca o sarcină prioritară depistarea valorilor moștenite. De aici necesitatea de a avea unele informații despre artist și opera sa. Printre cei ce reclamă o asemenea tratare se află și Paul Molda. Numele lui Paul Popescu Molda mi-a trezit interesul de a afla date cu caracter biografic în momentul când un tablou ce suferise în partea de jos efectul inundației mi-a relevat, prin îndepărtarea mușgaiului, semnătura autorului și anul realizării. Era un tablou pe care artistul îl realizase în anul 1917, un portret redându-l pe Dimitrie Onciul în ambianța de lucru de la Arhivele Statului. Tabloul a fost reprodus, alb-negru, în Revista Arhivelor, în numărul dedicat lui D.

Onciul în 1941. Cu prilejul documentării pentru alcătuirea istoricului Mausoleului de la Mărășești m-am reîntilnit cu numele lui Paul Molda, în acest caz în ipostaza de realizator al picturilor de la capela din incinta monumentului. O altă surpriză am avut-o cercetând istoricul Mausoleului de la Mărășești. Alte date dispartate m-au apropiat de Paul Molda, restauratorul unor valoroase monumente istorice. Astfel, pe parcursul a mai multor ani s-au adunat o serie de date ce ofereau o vagă, dar destul de ispititoare, conturare a omului și faptelor sale, ce mă îndemnau a persevera la culegerea altor informații, mai ales că se impunea și o privire critică asupra izvoarelor, unele contrazicându-le pe altele. O fericită împrejurare m-a favorizat să ajung la sursa primară a mărturiilor, prin cunoștința cu soția artistului care, cu multă amabilitate, mi-a pus la dispoziție arhiva personală a artistului, ce o alcătuisese pe-dant pe parcursul anilor. Din păcate, vicisitudini de tot felul au lăsat în decursul timpului urme în acest izvor de date. Coroborate însă cu datele ce se găsesc în fondurile și colecțiile Arhivelor Statului, ele dau cercetătorului posibilitatea de a stabili datele biografice și mai ales principalele preocupări cărora le-a dedicat talentul, cunoștințele și pasiunea sa